
УДК 047.31+811.161.2

**ВСЕУКРАЇНСЬКА НАУКОВА
КОНФЕРЕНЦІЯ “ЛЕКСИКОГРАФІЧНИЙ
ДОСВІД Б. Д. ГРІНЧЕНКА
НА ЗАГАЛЬНОСЛОВ’ЯНСЬКОМУ ТЛІ”
(до 150-річчя від дня народження
Б.Д. ГРІНЧЕНКА, м. Київ, 9 грудня 2013 року)**

9 грудня 2013 року в Києві в Інституті української мови НАН України відбулася Всеукраїнська наукова конференція «Лексикографічний досвід Б.Д. Грінченка на загальнослов’янському тлі» з нагоди 150-річчя видатного українського словникаря.

У роботі конференції взяли участь понад 50 науковців із Києва, Чернівців, Луганська, Сімферополя, Луцька, Кам’янець-Подільського, а також професор Інституту лінгвістичних досліджень РАН С.О. Мизніков із Санкт-Петербурга.

У виступах обговорено значення «Словаря української мови» в чотирьох томах за редакцією Бориса Грінченка для лексикографічної практики наступних після опублікування праці десятиліть і сьогодення, роль Б.Д. Грінченка в розпрацюванні теорії й практики українського та слов’янського словникарства, внесок цієї непересічної постаті в розвиток художнього, епістолярного стилів української літературної мови.

Захід передбачав пленарне й секційні засідання.

З вітальним словом до учасників наукового зібрання звернувся директор Інституту української мови НАН України, доктор філологічних наук, професор **П.Ю. Гриценко**, який відзначив, що Б.Д. Грінченко відомий як педагог, автор цікавих художніх творів, мовознавець, го-

© І.А. ПРЯДКО, І.А. САМОЙЛОВА, 2014

стрий дискусант у питанні засад єдності української мови, що було дуже актуальним у кінці ХІХ — на початку ХХ ст. Проте на сьогодні, наголосив доповідач, існує надзвичайно вагома причина для зосередження нашої уваги на лексикографічній діяльності Бориса Грінченка.

Українська лексикографія, поступово розвиваючись, постійно вимагає сублексикографічного компонента, а саме лексикографічної критики. Попередники залишили нам і Словник, і багато супровідних матеріалів у вигляді нотаток, листування. Залишилася велика картотека матеріалів, опрацьованих самим Борисом Грінченком. Досі не порушено питання співвідношення картотеки з кінцевим продуктом — «Словарем української мови».

П.Ю. Гриценко підкреслив що Б.Д. Грінченко був прекрасним етнографом, перед яким постало головне завдання — висвітлити життя українців, що й дало високий лет цій лексикографічній праці. Завдяки йому вперше побачили велич культури українців як окремішнього слов'янського народу, велич народних традицій. Через масовість народної лексики у Словнику, через масовість сегментів традиційної народної культури стверджено існування українського народу.

Усі етимологічні словники всіх слов'янських мов не обходяться без «Словаря..» Бориса Грінченка. У ньому, з одного боку, відтворено субстанції народної культури і лексикону, з другого боку, він побудований на принципах нормалізації, нормативності. Коли вивчаємо історію українського правопису, то знаходимо окремі розділи про правопис Словника Бориса Грінченка. Адже лексикограф передбачав, що наступними кроками має бути унормування правопису в напрямку до максимальної його фонетизації.

П.Ю. Гриценко звернув увагу, що приблизно 25 тис. лексем із «Словаря..» опинилися поза вокабуляром «Словника української мови» в 11 томах, і наголосив, що в наступних лексикографічних працях слід подбати про представлення в реєстрах цієї лексики. Підсумовуючи, П.Ю. Гриценко сказав, що Б.Д. Грінченко був настільки відповідальним, що і сьогодні може фігурувати як приклад самовідданої діяльності на благо нашої мови.

І.С. Гнатюк, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач відділу лексикології та лексикографії Інституту української мови НАНУ, у доповіді «Словарь української мови» за ред. Б.Д. Грінченка в оцінці українських мовознавців» схарактеризувала Словник як своєрідний підсумок трьохсотлітнього розвитку української лексикографії. Це перший ґрунтовний словник, у якому випрацьовано науково-теоретичні засади української лексикографії. Словник Бориса Грінченка перевершує всі попередні українські словники і посідає гідне місце в ряду найавторитетніших лексикографічних праць слов'янських мов ХІХ — початку ХХ ст.

І.С. Гнатюк докладно зупинилася на характеристиці Словника, поданій у працях П. Житецького, К. Михальчука, С. Єфремова, П.Й. Горещького, А.А. Бурячка, М.М. Пилинського, О.О. Тараненка та інших, а також у передмові до перевидання Словника 1958 р. Дослідники високо поцінували майстерність Бориса Грінченка як словникаря, водно-

час висловивши зауваження стосовно окремих аспектів подання матеріалів. П.Й. Горецький, дослідивши історію та основні засади створення «Словаря..», зробив висновок, що він був укладений не як словник літературної мови, а як словник узагалі всієї української мови. У своїх численних працях М.М. Пилинський наголосив на нормативному характері Словника Бориса Грінченка. На основі вивчення рукописних матеріалів учений переконливо довів, що Борис Грінченко — не лише редактор і упорядник, але й повноправний автор «Словаря..». С. Єфремов дав високу оцінку словникові, схарактеризував Б. Грінченка як знавця мови, людину винятково працелюбну, уважну, терплячу.

О.О. Тараненко дав виважену ґрунтовну та об'єктивну характеристику Словникові з позицій сучасного стану лексикографічної теорії та практики. Дослідник звернув увагу на обережний підхід упорядника до використання наявних матеріалів, на описово-реєстраційний характер словника. На думку О.О. Тараненка, за параметром точності, вірогідності поданих лексем Словник цілком відповідає рівневі тих вимог, які ставляться перед лексикографічною працею. Він був найповнішим зібранням української лексики аж до виходу у світ шеститомного «Українсько-російського словника» (1953–1963).

«Словарь української мови» зберігає своє значення й нині, незважаючи на наявність ґрунтовної праці — «Словника української мови» в 11 томах, як скарбниця української національної мови ХІХ ст.

Завідувач Словникового відділу Інституту лінгвістичних досліджень РАН, доктор філологічних наук, професор **С.О. Мизніков** у доповіді «Словарь української мови» Б.Д. Грінченко в контексте современной русской лексикографии» порушив проблему українсько-російських паралелей, особливо українсько-північноросійських, реального впливу мови українців на формування північноросійських діалектів. У кожній національній мовній словниковій культурі, зазначив доповідач, є імена, знакові для людей, що говорять тією чи тією мовою. У російській культурі є В.І. Даль, в українській — Б.Д. Грінченко.

Професор наголосив на значенні Словника Бориса Грінченка для діалектної лексикографії слов'янських мов. Також доповідач зауважив, що він особисто звертався до «Словаря..» у зв'язку з опрацюванням матеріалів різних діалектних масивів. Для науковця, який займається вивченням лексичного складу російської мови, згадана лексикографічна праця цікава тим, що в деяких випадках дані можна знайти лише в цьому словнику, у ньому є територіальні позначки, список джерел із вказівкою на літературні твори, і, таким чином, дослідник одразу потрапляє у сферу функціонування української лексеми, що для етимолога вкрай важливо. Отже, на думку С.О. Мизнікова, унікальність матеріалів Б.Д. Грінченка безсумнівна.

Російські дослідники, зазначив учений, мають багато матеріалів для лексикографічних студій. Але під час етимологічних розвідок без українських даних узагалі важко, а то й неможливо, просуватися. Зафіксо-

ване десь на півночі яке-небудь слово повинно звучати так, а звучить інакше, наприклад *чѣлма* звучить як *чилма*. Доповідач російсько-українські паралелі розглянув на прикладі слів *балберка, пантофель, пантохвель, пантохля, аранда, оранда, аренда, васильок, ар'ян, кліпавка, кендя, кенді* та інших.

С.О. Мизніков підсумував, що таке ім'я, як Б. Д. Грінченко, значуще не лише для українців, але й для всіх, хто вивчає східнослов'янські мови, а дослідники і надалі звертатимуться до його «Словаря..».

К.Д. Глуховцева, доктор філологічних наук, професор Луганського національного університету імені Тараса Шевченка, у доповіді «Внесок Б.Д. Грінченка у вироблення наукових засад вивчення українських діалектів» звернула увагу на упорядкований Борисом Грінченком тритомник «Этнографические материалы, собранные в Черниговской и соседней с ней губерниях». Особливою заслугою Б.Д. Грінченка є паспортизація матеріалу, надто записаного з народних уст. Багатство фактичного матеріалу спонукало вченого під час укладання «Словаря..» поєднати принципи лінгвістичного тлумачення вокабул з енциклопедичним методом: тлумачення лексики нерідко здійснене за допомогою синонімів та описово — з переказом кількох повір'їв, звичаїв, тому Словник називають енциклопедичним. Доповідачка розглянула приклади *вильце, діжа, верстат*.

Борис Грінченко вважав діалекти важливим джерелом для вивчення історії української мови, обстоював думку про те, що багатство діалектного матеріалу має велике значення для розуміння шляхів її розвитку. К.Д. Глуховцева підкреслила уважність лексикографа до фонетичних, акцентуаційних, морфологічних, лексичних рис говірок, на підставі чого Словник вважають лексикографічною працею, у якій найкраще відображено риси говірок різних ареалів України.

Отже, внесок Б.Д. Грінченка полягає в тому, що він, продовжуючи традиції українських мовознавців у ставленні до діалектних свідчень, закріпив наукові засади запису фольклорних, етнографічних та діалектних матеріалів, а також реалізував на практиці принципи подання польового матеріалу в лексикографічних працях, які є актуальними і в наш час.

Л.О. Ткач, доктор філологічних наук, професор Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, у доповіді «Словарь української мови» за редакцією Б. Грінченка як джерельна база «Словника української мови» в 11 томах (1970–1980)» сконцентрувала увагу присутніх на дефініціях зі «Словника української мови» в 11 томах, які оформлені з покликанням на «Словарь..» Бориса Грінченка і з відповідним умовним скороченням. Водночас лексику перекладів Біблії, зроблених П. Кулішем, І. Нечуєм-Левицьким, І. Пулюєм, зафіксовано тільки у Словнику Б. Грінченка, так само як і чимало слів з перекладів та поетичних творів П. Куліша. У СУМі представлено переважно лексику роману «Чорна рада».

Необхідність зіставного аналізу лексичного складу «Словаря..» Бориса Грінченка та одинадцятитомника також пов'язана із дослідженням особливостей лексики і фразеології перекладів М. Лукаша. Така лекси-

ка має свою опору у Словнику Бориса Грінченка, і цікавим є спостереження над її поданням у СУМі. У «Словарі..» є дуже багато хронологічних лексичних шарів, які пов'язані і з народною культурою, і з народною обрядовістю, і з козацькою звичаєвою культурою, і з етнографічною культурою, адже в Словнику використані твори Ю. Федьковича, С. Воробкевича. Доповідачка навела низку прикладів семантичної структури одних і тих самих лексем (*косиця, могила, хисткий, цюця, ші́бати* тощо) в обох словниках, порівняла словотвірні типи дієслів, звернула увагу на фіксацію значень діалектних слів. Підсумовуючи, дослідниця відзначила, що Борис Грінченко подавав лексику з позицій нормативності української мови. Словник надалі зберігає своє пізнавальне, евристичне, наукове значення на тлі лексикографічної практики ХХ ст.

Завідувач науково-дослідної лабораторії грінченкознавства Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат педагогічних наук, доцент **А.І. Мовчун** поінформувала про музей видатного педагога, письменника, лексикографа та пошанування його пам'яті в навчальному закладі. Доповідачка навела біографічні дані Б.Д. Грінченка, розповіла про освіту, особисте життя, письменницьку діяльність, громадську роботу, найвищий злет якої пов'язаний із очолюванням Товариства «Просвіта», особливо виділила феномен його працьовитості. А.І. Мовчун запросила присутніх відвідати музей, що знаходиться у приміщенні університету.

Доповіді та повідомлення, виголошені на секціях, за проблематикою можна об'єднати в кілька тематичних груп. Найбільшу кількість виступів присвячено фундаментальній праці — «Словарю української мови» за редакцією Бориса Грінченка, джерелам його реєстру, тематичним групам лексики, акцентним особливостям, паспортизації, екземпліфікації. Це доповіді Н.М. Головач (Чернівці) «Словарь української мови» за редакцією Б. Грінченка в історії дослідження румунізмів української мови», Т.Є. Гуцуляк (Чернівці) «Зооморфні метафори в «Словарі української мови» за ред. Бориса Грінченка», Г.С. Кобиринки (Київ) «Відображення акцентної норми у Словнику за ред. Б. Грінченка», І.Г. Скиби (Луганськ) «Із спостережень над реєстром «Словаря української мови» за редакцією Б.Д. Грінченка», Л.О. Тищенко (Київ) «Ілюстративний параметр у словниках тлумачного типу (на прикладі «Словаря української мови» за ред. Б.Д. Грінченка)», В.Л. Туранської (Кам'янець-Подільський) «Оцінні прикметники в «Словарі української мови» Бориса Грінченка», О.Т. Федунівич-Швед (Чернівці) «Народнорозмовна лексика як матеріал «Словаря української мови» Бориса Грінченка та перекладів Миколи Лукаша», М.Р. Яремій (Чернівці) «Народнорозмовна лексика в реєстрі «Словаря української мови» за редакцією Б. Грінченка: джерела словникового матеріалу, семантика, паспортизація».

Інтеграції Словника в сучасний лексикографічний простір, зокрема електронний, його використанню як фактографічного джерела для фундаментальних праць різного спрямування присвячено доповіді

В.О. Балог (Київ) «Електронна версія «Словаря української мови» за ред. Б.Д. Грінченка: з досвіду створення та використання», Н.В. Сніжко (Київ) «Словарь української мови» за ред. Б.Д. Грінченка в інтегральному моделюванні розвитку лексики», В.Ф. Старка (Луцьк) «Грінченків «Словарь» у збірці онлайн-словників на g2u.org.ua», О. М. Тищенко (Київ) «Словарь української мови» за ред. Б.Д. Грінченка у зведеному реєстрі української лексики: формування словотвірних гнізд».

Подання фразеологічних одиниць у Словнику за редакцією Бориса Грінченка висвітлили у своїх доповідях К.В. Вовк (Сімферополь) «Репрезентація трансформації фразеологічних одиниць у мікроструктурі словника (на матеріалі «Словаря української мови» за ред. Б.Д. Грінченка)», Л.І. Дідун (Київ) «Фразеологізми із семантикою інтенсивності у «Словарі української мови» за ред. Б.Д. Грінченка», Л.В. Савченко (Сімферополь) «Інтерпретація архетипних опозицій у фразеосистемі української мови (на матеріалі «Словаря української мови» за ред. Б.Д. Грінченка)».

Питання з історії української лексикографії порушила у доповіді «Борис Грінченко і українська лексикографія на Буковині в кінці XIX — на початку XX ст.» О.А. Кацімон (Київ). Діяльності І.І. Гурина як римографа, укладача численних словників рим українських поетів, його внеску в теорію й практику слов'янської римографії присвятила свою доповідь Л.В. Мовчун (Київ) «Римографічна спадщина І.І. Гурина в контексті його лексикографічної праці».

Розглядові ключових образів в епістолярній спадщині Б.Д. Грінченка, питань про мову в листуванні присвячено доповіді Л.М. Марчук (Кам'янець-Подільський) «Ціннісні доміанти в епістолярії Бориса Грінченка», А.О. Найруліна (Луганськ) «Мовна проблематика епістолярію Бориса Грінченка», І.А. Самойлової (Київ) «Нотатки про мову в листуванні письменників (на матеріалі епістолярної спадщини Б. Грінченка і Т. Зіньківського)».

Окремі аспекти мови художніх творів Б. Д. Грінченка розглянули М.В. Кравченко (Луганськ) «Лінгвокультуреми у творах для дітей Бориса Грінченка», В.В. Леснова «Засоби вираження оцінки в художніх творах Бориса Грінченка».

На прикінцевому засіданні заслухано звіти голів секцій І.С. Гнатюк та Л.О. Ткач, підбито загальні підсумки роботи.

Заплановано опублікувати збірник статей за матеріалами конференції.

Ірина ПРЯДКО, Ірина САМОЙЛОВА

Статтю отримано 25.02.2014

Iryna Prjadko, Iryna Samoilo
Kyiv

ALL-UKRAINIAN SCIENTIFIC CONFERENCE «LEXICOGRAPHIC EXPERIENCE AFTER B. D. GRINCHENKO ON SAGALASSOS ANSCOMB BACKGROUND»
(to the 150 anniversary from the birthday of B. D. GRINCHENKO, Kyiv, 9 December 2013)